A decorative graphic featuring two unrolled scrolls on either side of a central banner. The banner is framed by ornate, golden scrollwork. The background is a textured, parchment-like surface.

תורת הרי"ף

ביאורים, פנינים, מוסרים וחדושים משיעורי
האדמו"ר רבי יאשיהו פינמז שליט"א
לפרשת השבוע

Two horizontal decorative lines with ornate scrollwork at their ends, framing the text.

חג הפסח

חג הפסח

בשבת הגדול ניתן להשיג השגות גדולות שלוקחות עבודה של שנים בזמן קצר

השבת הבאה עלינו לטובה נקראת "שבת הגדול", מובא בשו"ע (או"ח תל, א) על שם הנס הגדול שהיה לבני ישראל בשבת הזו. הקב"ה אמר לבני ישראל כשהיו במצרים "בַּעֲשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁה לְבֵית אָבִת שֶׁה לְבֵית" (שמות יב, ג) כל משפחה תיקח שה ותקשור אותו לרעעי המיטה ויקריבו אותו קורבן לקב"ה, קורבן פסח. כך עשו בני ישראל ולקחו שה ואפילו שהיה האלוקים של ארץ מצרים, העבודה זרה של המצריים, עם ישראל במסירות נפש לקחו את השה הזה לקורבן לקב"ה ועל שם זה נקראת שבת זו "שבת הגדול" על שם הנס הגדול שהמצרים ראו שעם ישראל לוקח את העבודה זרה שלהם ולא עשו כלום.

צריך להקשות ולומר על הנס הזה קוראים לשבת הזו "שבת גדול", הרי היו לבני ישראל עוד הרבה ניסים והרבה נפלאות מעל הטבע ולא ראינו ולא מצאנו שלקחו איזה עניין לקדש שבת לדורי דורות, אלפי שנים עברו מאז שקרה הנס הזה ובני ישראל

מקדשים את השבת הזו ושמים אותה כתר ועטרה לכל השבתות, מה כ"כ מיוחד בשבת זו על הנס שבני ישראל לקחו את השה לקורבן העבודה זרה של המצרים ומה הלימוד שעלינו ללמוד מדבר זה?

אלא אפשר לבאר ולומר, ידוע מה שהגמרא מספרת (ברכות סא): לנו על רבי עקיבא כשלקחו אותו להריגה בסוף ימיו, באו תלמידיו ואמרו לו רבנו איך נראה אותך מת במצב הזה כך? אמר להם רבי עקיבא כל ימי חייתי לרגע הזה. ידוע שיהודי חייב לקיים מצוות והמצווה שהאדם מקיים חייבת להיות מושלמת על ידי שהאדם משעבד את הפנימיות ואת החיצוניות, את המחשבה את הרוח, את הכל האדם משעבד לקב"ה ועושה את זה בשלימות, וזו עבודה של שנים. רבי עקיבא אמר להם כל ימי, כל ימי השתדלתי ומסרתי נפש להגיע לדרגה הזו למסור את הנפש בכל כוחי ובכל המחשבה לשעבד את כל מה שיש לי למסירות נפש הזו למצווה.

וכך בכל מצווה שהאדם עושה עליו לעבוד על עצמו ולשעבד את כל מה שיש לו להשיג את המצווה שהורה וקדושה ולא פגומה. בני ישראל בארץ מצרים עבדו עבודה קשה והתרחקו מהתורה והמצוות, הגיעו למ"ט שערי טומאה. ופה בלי הכנות של חודשים ושנים כמו רבי עקיבא שאומר כל ימי עבדתי והייתי מצטער לקיים מצווה כמו שצריך.

פה בני ישראל לוקחים את השה וברגע אחד משעבדים את עצמם ועושים את המצווה לשם שמיים בקדושה וברוממות הנפש גדולה ביותר בלי עבודה של שנים רבות, ברגע אחד מגיעים לתכלית לשעבד את הפנימיות ואת החיצונית, את הכל כדי להקריב את הקורבן לקב"ה. זו הייתה דרגה גדולה וגבוהה ביותר שהייתה בכוח של נס שבני ישראל הגיעו לתכלית בקורבן הפסח, לקחת את הקורבן במסירות נפש בלי עבודה של שנים להגיע לדרגה הזו.

אם כך, הנס בשבת הגדול היה שבני ישראל השיגו את ההשגה להקריב את קורבן פסח לטהר את כל מה שיש להם הפנימיות והחיצונית, ברגע אחד מסרו נפש והגיעו לתכלית וזה הכוח של השבת הזו. אדם בכדי להגיע לדברים גדולים צריך עבודה גדולה, ופה בני ישראל בלי עבודה גדולה עם סיעתא דשמייא ובנס הגיעו לתכלית הזו ברגע אחד.

לכן בשבת זו יש לאדם כוח להגיע לתכלית בלי עבודה גדולה לקיים את הפנימיות והחיצונית במצווה בשלימות גדולה. וזה הכוח של המצווה הזו, עובדים שנים להשיג השגות גדולות שרק אחרי עמל גדול אדם מגיע לזה, אבל בשבת זו יש כוח להשיג בזמן קצר עבודה של שנים. וכל אדם שידע איך להכין את עצמו, לקדש את עצמו ולהידבק בקב"ה

בשבת זו, יכול להשיג השגות גדולות שלוקח שנים רבות להשיג, בשבת זו יש רוח משמיים מהקב"ה לקצר דרך ארוכה בדברים קטנים ולהגיע לשלימות ולתכלית הנרצה.

**הכוח של שבת הגדול למחוק את
ההרגלים והטבעים הלא טובים שהאדם
משועבד להם**

השבת הקרובה נקראת "שבת הגדול" כל המפרשים מקשים ואומרים מה הייחודיות בשבת זו שנקראה בשם זה, מה המעלות והיסודות הגדולים שטמונים בשבת זו? אז חז"ל עונים ומפרשים לנו כך, ידוע שבני ישראל היו במצרים מאתיים ועשר שנים, בני ישראל היו צריכים להיות במצרים ארבע מאות שנה, אבל הקב"ה צמצם את הזמן של השעבוד למאתיים ועשר שנים, כאב ושעבוד של ארבע מאות שנה הקב"ה דחק אותנו למאתיים ועשר שנים. בסוף המאתיים ועשר שנים הגיעו בני ישראל למ"ט שערי טומאה דבר שהיה מסוכן מאוד, עוד קצת והיו נכנסים ח"ו לשער הנ' של שערי הטומאה ואז לא היו יכולים לצאת מזה לעולם.

חז"ל אומרים לנו שיש י"ב מזלות כנגד החודשים והסמל של חודש ניסן זה טלה, המצרים היו עובדים לטלה שהיה האלוקים שלהם, העבודה זרה שלהם.

המצרים קידשו את הטלה שהוא יהיה האלוקים שלהם, להבדיל כמו שאנחנו עובדים את הקב"ה יש כל מיני עמים שעובדים כל מיני דברים בטלים עבודות זרות, אצל המצרים זה היה הטלה כי הוא סמל של חודש ניסן והוא ראש של החודשים והן לקחו אותו ועבדו אותו.

ערב שבת קודש לפני הגאולה, הקב"ה קורא למשה רבנו ואומר לו שילך ויאמר לכל בני ישראל שיקחו את הטלה ויקשרו אותו לרגלים של המיטה. בני ישראל שהיו עבדים של המצרים סיכנו את עצמם ולקחו את הטלה שהיה האלוקים של המצרים מבלי לפחד וקשרו אותו לכרעי המיטה. הבכורות היו הכהנים של המצרים והאחראים על העבודה הזרה על הטלה שהיה סמל של ראש החודשים ניסן והבכור הוא הראש של המשפחה, לכן הוא היה הרב והכהן של אותה משפחה לעבוד את הטלה.

באו הבכורות לבני ישראל ושאלו אותם מה הם עושים ולמה הם קושרים את הטלה לכרעי המיטה, ענו בני ישראל לבכורות שהקב"ה עומד לגאול אותנו ואתם הבכורות עתידים למות. הבכורות שמעו את זה ונכנס בהם פחד, רצו ישר להורים שלהם וסיפרו להם שהקב"ה עומד להרוג את כולם ושנשחרר את בני ישראל מהר ממצרים. ההורים של הבכורות לא

האמינו לזה, אמרו להם שבני ישראל עבדים שלהם והם לא משחררים אותם.

שש מאות אלף בכורות היו למצרים, כשראו שההורים לא מקשיבים להם, קמו והתחילו לריב עם ההורים שלהם והרגו אותם וזה מה שאנחנו אומרים בתפילה "לְמַפְּה מִצְרַיִם בְּבִכּוּרֵיהֶם" (תהילים קלו, י). הבכורות היכו את המצרים את ההורים שלהם. באותה שבת כל האמונה שלהם והתפיסה של המצרים שהאלוקים שלהם זה הטלה והבכורות הם הכהנים והרבנים שלהם, נפלה והתרסקה ברגע אחד. הבכורות הרגו את ההורים שלהם והפסיקו להאמין בטלה, בעבודה זרה שלהם. אחרי כמה ימים הייתה מכת בכורות וכל השש מאות אלף בכורות אלו כולם מתו, ולמחרת הייתה יציאת מצרים.

בשבת הגדול קרה יסוד גדול, דבר שהמצרים האמינו בו וקידשו אותו קדושה גדולה ביותר קרס ואחרי שזה קרס, באה הגאולה הגדולה של בני ישראל. לכן בשבת הגדול יש כוח גדול למחוק את כל האמונות טפלות, הדברים לא אמיתיים שיש בתוך האדם. אנחנו חיים בעולם שכל אדם מקדש לעצמו משהו, יש אדם שמקדש לעצמו את הכסף, יש אדם שמקדש לעצמו כישופים, יש אדם שמקדש לעצמו אהבה של דבר מסויים, כל האהבות והדברים

שהאדם מקדש לעצמו, יש כוח בשבת הקרובה למחוק את הכל מהלב של האדם.

עבודה זרה זה לאו דווקא להשתחוות לפסל או לשמש, עבודה זרה זה שהאדם לוקח דבר זר חוץ מאלוקים ולשעבד את עצמו לאותו דבר. אדם שרץ כל החיים אחרי הכסף והכסף בשבילו כמו אלוקים, נקרא עובד עבודה זרה. אדם שקם בבוקר וחי את התאוות, חי דברים לא טובים ולא הגונים בשבילו זו עבודה זרה, האמונה והחיבור של האדם בחיים צריכים להיות רק בקב"ה. הכוח של שבת הגדול זה למחוק מהאדם את העבודה זרה, את הדבר הלא אמיתי שהאדם משועבד אליה.

במשך השנה אדם שרגיל למשהו מסויים קשה לו להתנתק מזה, יום רודף יום והטבע נהיה יותר חזק, נהיה על האדם "עול הרעיון" שנכנס לאיזה רעיון וזה נהיה עליו כעול וכמשקולת על הראש שלו מכביד על הנשמה שלו וקשה לו להתנתק מזה כי ההרגל נהיה כבר טבע וחלק מהאדם וקשה לאדם להשתחרר מעבודות זרות כאלו. במשך השנה לבוא לאדם ולהגיד לו להפסיק את הטבע שהוא עושה, להפסיק להתנהג כך וכך קשה לאדם להתנתק מזה למרות שידע שהוא טועה ועושה דבר לא טוב, למרות שמה שהוא עושה יוביל אותו לגיהנום ולמקום לא טוב, אבל קשה לו להתנתק. הכוח בשבת הקרובה שבת

הגדול למחוק כל מיני יצרים וטבעים שהאדם התרגל אליהם במשך החיים למחוק בשבת אחת.

**אגרא דכלה דוחקא - על דחיקת
המחשבות הלא טובות שלא יעלו בחג
מקבלים שכר**

הגמרא אומרת (ברכות ו) אמר אביי אגרא דכלה דוחקא המפרשים אומרים השבת שלפני החג, אגרא דכלה על הזמן שבאים לבית הכנסת לפני החג לשמוע דברי תורה מקבלים שכר על דוחקא הדוחק שיש בבית כנסת, שאנשים מצטופפים על זה מקבלים שכר, כך המפרשים מפרשים ואומרים.

נבוא ונשאל מה עם לימוד התורה, למה על זה הגמרא לא אומרת שמקבלים שכר אלא רק על הדוחק שיש בבית המדרש, מה עם לימוד התורה, עמל התורה עליהם לא מקבלים שכר?

אלא אולי אפשר לפרש ולומר, בשבתות וימים טובים בזמן הכי גבוה פתאום עולים לאדם מחשבות של ענייני העולם הזה, מה עם הפרנסה, מה קורה עם המשפחה, כל הטרדות וכל הדברים שמפריעים לאדם, פתאום עולים לאדם ביום שבת ובימי החג. כל הטרדות וכל המחשבות זה הזמן שהיצר הרע מעלה אותן לאדם בדעתו. אם כך נפרש אגרא דכלה על מה מקבלים את השכר בחג, על דוחקא על זה שאדם שומע מוסר והלכה ומכין את הנפש שלו לדחוק את

המחשבות הלא טובות, לדחוק את היצר הרע שלא יכנס בתוכו ויפיל אותו בנפש, על זה מקבלים שכר שהאדם מכין את עצמו.

צריך לדעת שזו עבודת היצר הרע לחכות לזמנים שהאדם מחזק את עצמו ומתעלה, ושם להפריע לאדם בטרדות ומחשבות לא טובות. לכן השבת שלפני החג כמה שהאדם יותר מתחזק באמונה, ביראת שמים ומכין את עצמו לקראת החג ולקראת היום הקדוש, עושה את עצמו כלי קיבול לקבל את החג על זה מקבל שכר שמכניע את היצר הרע שלא יקלקל ויפריע לו בנפש שלו.

שבת הגדול. מובא בטור (או"ח סימן ת"ל): שבת שלפני הפסח קוראין אותו שבת הגדול, והטעם לפי שנעשה בו נס גדול וכו' ציוה הקב"ה את ישראל שיקחו כל אחד שה לפסח ויקשרו אותו לכרעי המיטה, ושאלום המצריים למה זה לכם, והשיבו לשחטו לשם פסח במצוות ה' עלינו. והיו שינייהם קהות על ששוחטין את אלוהיהם ולא היו רשאים לומר להם דבר, ועל שם אותו הנס קוראין אותו שבת הגדול. והנה קשה לנו מאוד, מדוע על דבר זה מקדשים שבת לדורי דורות ומכתירין אותה כשבת הגדול השבת המיוחדת מכל שבתות השנה, על נס אחד שקשרו את אלוהי מצרים למיטתם נהיה זיכרון כל כך גדול לדורי דורות?

**קִדְשׁ. וּרְחֵץ. כִּרְפֵס. יַחֵץ. מַגִּיד. רְחֵצָה.
מוּצִיא מִצֵּה מְרוֹר כּוֹרֵךְ. שֶׁלַּחן עוֹרֵךְ. צָפוֹן.
בֶּרֶךְ. הַלֵּל נִרְצָה.**

הנה סימנים רבים נאמרו בסימן זה, ודרשו רבותינו הקדושים "קדש ורחץ" - כאשר בא האדם להוכיח את חברו ולהדריך את קהל ה' בדרך ה', צריך מתחילה שיקדש עצמו ולהתרחץ מכתמיו ופגמיו. ולהיות מורה דרך, צריך לטהר את עצמו לפני כן. "כרפס" ואם יחשוב מי אנוכי שאעמוד במקום גדולים לגדור גדר ולעמוד בפרץ, ישווה עצמו לכרפס עניו ושפל כאחד הירקות השפלים. צריך לדעת - "יחץ" שלא טוב לאדם להיות תמיד עניו, כי אם לחצאין כמה שנוגע לעניני עצמו הרשות בידו, אבל מה שנוגע לכבוד ה' צריך שהחלש יאמר גיבור אני. אז "מגיד רחצה" חייב להדריך בני ביתו ולהגיד להם רחצה רחצו. הזכו "מוציא מצה" ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה, ועיקר סיבת הגלות היא שיש בינינו שנאת חנם, על כן צריך להיזהר בראשונה להוציא מליבנו כל דבר הגורם מסה ומריבה ומחלוקת. "שנית" היסוד הגדול של קבלת יסורים באהבה, כי מאיתו יתברך לא תצא הרעות. והרעה גם כן טובה היא, רק שצפונה וטמונה ואין האדם רואה ומכיר בה, וזהו "מרור כורך" בין אם צרה ויגון אמצא, ובין אם "שולחן עורך" שהוא ההצלחה והעושר, עם כוס

ישועות אשא תמיד אקרא בשם ה' כיון שיש לו יסוד
מכח "צפון" שהטובה צפונה "ברך" וצריך לברכו בין
על החסד ובין על המשפט. ואז "הלל נרצה" הילולו
נרצה אצל ה' יתברך.

הָא לַחֲמָא עֲנִיא דִּי אֶכְלוּ אַבְהֵתְנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם

**בליל הסדר יורד שפע לאדם על מה
שמדבר מליבו גם מבלי שיוציא בפיו**

אם נסתכל בליל הסדר נראה דבר של פלא גדול,
יושבים בליל הסדר מסביב לשולחן ואומרים הא
לַחֲמָא עֲנִיא דִּי אֶכְלוּ אַבְהֵתְנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם. פֶּל
דְּכַפִּין - יִיתִי וַיִּכַּל, פֶּל דְּצָרִיךְ - יִיתִי וַיִּפְסַח. מתחילים
את ההגדה בארמית, נבוא ונשאל מלאכי השרת לא
יודעים מה האדם אומר בארמית, הם מבינים רק את
לשון הקודש. וידוע מה שמובא בזוהר הקדוש (בא,
מ:) שבכל ליל סדר הקב"ה שולח את כל פמלייה של
מעלה, כל המלאכים יורדים לכל בתי היהודים בכל
העולם, והקב"ה מתפאר בכל ליל הסדר שעושה כל
יהודי ואומר למלאכי השרת תראו איך הבנים שלי
מכבדים אותי בליל הסדר ואז הקב"ה משרה ברכה
וישועה לכל עם ישראל. אם כך נבוא ונשאל מלאכי

השרת לא מבינים את השפה הזו, למה נאמר את זה בארמית?

יש מילים שלא מדברים אותן, אבל הלב מדבר בשפה שלו. יש מילים שלא מדברים אותן אבל הלב מרגיש אותן מרחוק. אדם נמצא במקום אחד ואדם נמצא במקום אחר, יש ללב שפה שהלב מדבר אותה לבד גם אם לא נפגשים ולא מדברים פנים אל פנים, יש שפת הלב שהלב לבד מבין, הלב לבד מדבר והלב לבד יודע את שפת הלב. יש שפה בידיים, יש שפה בהבעות פנים, ויש שפה של הלב שרק הוא מבין את אותה שפה.

בליל הסדר יושבים סביב השולחן, לבושים כבני מלכים כולם נמצאים באימה וחרדה ושמחה ודבקות בקב"ה, אחרי שבועות רבים שהכנו ונקינו את הבית, נתנו צדקה, הכנו והזענו על המצוות, אחד בשביל לתת צדקה והשני הזיע בשביל לנקות את הבית והשלישי הזיע בשביל לעזור לאחרים, כולנו בליל הסדר מזוככים יושבים סביב לשולחן, בקדושה וטהרה מתוך דבקות בקב"ה. ואז המלאכים לא מבינים מה אנחנו אומרים **הא לחמא עניא** אבל הם מבינים את השפה של הלב, את השפה המיוחדת שיושבים כולנו באהבה, בהכנעה, מסביב לשולחן בדבקות גדולה את זה המלאכים מבינים. על שפת הלב הזו, מלאכי השרת משרים ומורידים ברכה

מהקב"ה על המיוחדות של עם ישראל שאף אומה בעולם לא מיוחדת כעם ישראל, ועל זה השפה מהלב בלי הדיבור, יורדת הברכה והטוב מהשמיים.

הַשְׁתָּא הֲכָא, לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל

כל עוד אדם מחובר לדבר גשמי ולא מתנתק ממנו לא יוכל לעלות ולתקן את עצמו

אם נסתכל באחד הקטעים הגדולים בהגדה הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין - ייתי ויכל, כל דצריך - ייתי ויפסח. השתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישראל השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין. צריך להבין מה הפירוש והעומק במילים השתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישראל? ועוד דבר, אם נסתכל בסדר של ההגדה של פסח נראה שאוכלים מצה ואחרי זה מרור ואז אומרים את ההלל, למה כך סידרו לנו רבותינו את הסדר להתחיל במצה, מרור ואח"כ את ההלל?

אלא כל עוד אנחנו מחוברים לגשמיות ולכל התאוות אנחנו לא מבינים מה זה הלל ואיך להודות לקב"ה. אבל אחרי שאוכלים את המצה שמורה לנו על כל מה שעברו בני ישראל במצרים, על העבדות

וכל הדברים הקשים, אוכלים את המרור ומבינים את כל המרירות שהייתה בארץ מצרים, אז אומרים את ההלל ומודים לקב"ה. וכשנמצאים במצב גבוה ומרום אז יכולים להגיד **לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל**, שנה הבאה נעלה ונתעלה למקומות יותר גבוהים.

לכן כל אדם ידע יסוד גדול בחיים שעליו להתנתק מאיפה שנמצא, מהמצב שבו נמצא. אם יחיה את המצב שבו נמצא ויהיה בעצבות, בצער וביאוש ולמה פה זה קשה ופה זה לא טוב, יחשוב על דברים אחרים ושבהם יהיה לו יותר טוב, אז לעולם הוא לא יצא מאף מצב ורק ירד למטה למטה. אבל מתי שהאדם ילמד להתעלות ולדעת שכל מה שיש לך זה הטוב ביותר בשבילו וזו הבנייה שלו "וּמִמְכוֹתֶיךָ אֲרַפְּאֶךָ נְאֻם ה' (ירמיהו ל, יז), מהמכות של הקב"ה שם האדם בונה את הרפואה שלו, בונה את התיקון והעליה שלו, אז האדם יכול להודות לעלות ולהתעלות ולהידבק בקב"ה, לקחת את כל מה שהשם נותן לו ולבנות עם זה דברים גדולים, לקדש את עצמו ולהגיע למקומות קדושים.

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות

כל שאלה ששואלים בתורה היא פתח
לעליה ביראת שמים ולדברים גדולים

אם נסתכל בהגדה של פסח, נראה שרוב ההגדה בנויה על שאלות ותשובות. הילדים יושבים בשולחן בליל הסדר והם צריכים לשאול שאלות כמו שמובא בגמרא (פסחים קטז). וכן נפסק בשו"ע (או"ח תעג, ז) שאם אין לו בן שישאל, האשה שואלת את בעלה, אם האשה לא יודעת לשאול, האישה ישאל ויתרץ לעצמו ואפילו תלמידי חכמים צריכים לשאול מה נשתנה. נשאל מה העניין לשאול שאלות, למה הדברים בליל הסדר צריכים להיות בצורה של שאלה ותשובה, ולא בצורה של אמירה בלבד?

הרבה מהמפרשים שואלים את זה ובעיקר בעל ההפלאה והחתם סופר שאומר על כך יסוד גדול, מתי שיש לאדם שאלות בתורה זה מורה שהוא עומד לעלות עוד שלב בעבודת השם. החיים הם מדרגות, כמו שבפרנסה יש לאדם שלב אחד אחרי כן הוא עולה לשלב שני, שלישי ורביעי, כך גם בעבודת השם וכך גם אדם שרוצה להשיג השגות ברוחניות. אומר החתם סופר כל פעם שבאים לאדם שאלות בתורה, השאלות בתורה מורות שהאדם עומד לעלות עוד דרגה בעבודת השם, עוד דרגה בהבנת התורה

הקדושה, עוד דרגה ביראת שמיים. כל שאלה היא עוד פתח לעליה של עוד משהו גדול.

וּאֶפִּילוּ כָּלֵנוּ חֲכָמִים

כל אדם נולד עם חכמה מסוימת ועליו לפתח ולגדל חכמה זו

אנחנו אומרים בהגדה וּאֶפִּילוּ כָּלֵנוּ חֲכָמִים, מה הפירוש כולם חכמים, כולם נולדו חכמים, אלא צריך לדעת שחכמה זה כמו זרע שזורעים באדמה, איך שמשקים אותו כך הוא גדל. ילד קטן שלא מפתחים את דעתו טוב, החכמה לא גדלה והזרע נשאר נרקב ומתקלקל. כָּלֵנוּ חֲכָמִים רק השאלה איך אנחנו מפתחים את השכל שלנו, את השכל של הילדים שלנו בצורה נכונה וישרה. כולם חכמים, אפילו האנשים שנראים לא חכמים יש להם את החכמה שלהם, השאלה היא איך בונים את החכמה ואיך מסדרים ומגדלים אותה.

ונצעק אל

נשים מול עינינו המעשה המובא בשם הרב הקדוש רבי חיים מאיר יחיאל "השרף" ממאגלניצא זצוק"ל - מעשה שהיה עם רבו "האוהב ישראל"

מאפטא זצוק"ל, אשר בימיו היה יהודי תמים אשר היה חוכר בית מזיגה מן הפריץ כדי להתפרנס ולהביא טרף לביתו. מחמת איזו סיבה לא היו לו מעות בכדי לשלם לפריץ במועד הנקוב לו - שחל בעיצומם של ימי הפסח. והנה הפריץ שלח להזהיר את היהודי כי אם לא ישלם את דמי החכירות במועדו במקומו וכהלכתו, רע ומר יהיה עונשו. ויהי כאשר קיבל היהודי את ההודעה הזאת, נפלו עליו אימה ופחד כי בהבל פיהם היו השליטים הללו חורצים את גזר דינו של האדם לחיים ולמוות וכ"ש כאשר היה הדבר נוגע למשפטו של יהודי, שאז לא היו מגזימים כלל ולא על כגון דא נאמר (תהילים קמד, ח) **"אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֶּר שְׁוֹא וַיִּמְיָנִם יָמִין שֶׁקֶר"**.

בצר לו שם פעמייו לאפטא, אך מכיוון שלא הייתה פרוטה מצויה בכיסו הוכרח ללכת ברגל, ומלאו נעליו וכל בגדיו רפש וטיט מביצות הדרכים. בערב שבת הגדול הגיע את העיר אפטא ומיד מיהר אל חצר הקודש - הגבאי שראה את ההלך מלוכלך ומטונף לגמרי, לא נתן לו להיכנס הביתה והודיעו שלא יוכל להקביל את פני הרב קודם שבת קודש. בלית ברירה נשאר לשבת באפטא כדי להיכנס אל הקודש אחר השבת. ויהי בשבת אחרי הצהריים, עלה "האובה ישראל" על הבמה ודרש דרשת שבת הגדול בקול חוצב להבות.

כפרי זה לא הבין אפילו דיבור אחד של הרבי, לאחר דרשתו החל הרבי לדרוש בהגדה של פסח - ובהגיעו "ונצעק" היה בדבקות גדולה והתחיל לעורר את העם ולומר "מה שהיה בארץ מצרים פעם אחת, זה יכול להיות בכל דור ועם כל אדם גם היום, כי בכל שנה בליל החג "הזמן גרמא" ומתעורר שוב אור זה. וכל איש הנמצא בצר ומצוקה וצריך לישועה ורחמים, אם יצעק אל ה' בלילה ההוא הן מי שצריך פרנסה הן מי שיושב בבית האסורים או מי שיראה שלא יצא גזר דינו לבית האסורים והן מי שצריך פרנסה והן מי שצריך לשלם לאדונו ואין לו במה לשלם, "כולם כולם" יושעו אם יצעקו לה' כי רק בצעקה תליא מלתא..

כששמע היהודי התמים את דברי הרבי, הבין בנפשו שבודאי הייתה כוונת הדברים אליו, לכן לא התמהמה כלל אלא במוצאי שבת קודש חזר לביתו והודיע לבני משפחתו שקבל הדרכה ברורה מהצדיק והוא כבר יורה לה בבא העת כדת מה לעשות. וכך בליל הסדר כאשר הגיעו לפסקה "ונצעק אל ה'" אמר לאשתו כאן תצעקי ונוושע והחלו לצעוק הוא והיא. וכך צעקו וצעקו ולא ידעו אימתי להפסיק, עד ששמעו דפיקות בדלת ואז פסקו מלצעוק בכדי לשמוע מי דופק. והנה בדלת עמד גוי ממכריהם ומיד פתחו לו את הדלת, והנה בידו שני שקים ובחרדה סיפר להם כי השתכר היום והכה את אשתו עד

שמתה בידיו, ומפחד הוא כי יוודע הדבר לממשלה ויענישוהו בעונש מוות ולכן חייב הוא לברוח, ופה יש בשני השקים זהב ואבנים יקרות מאוד.

וכך אמר הגוי תקחו את שני השקים שק אחד מתנה לכם שאתם עוזרים לי, ושק שני תשמרו לי עליו שנה, אם אני אחזור תחזירו לי אותו ואם לא גם הוא שלכם. ומיד בחול המועד רץ היהודי לביתו של הפריץ ושילם את חובו מהשק שהשאיר אותו גוי בביתו. וכך לאחר החג נסע היהודי לאפטא להודות לצדיק על הישועה אמר לו הרב מאפטא אין אתה צריך להודות לי, אלא משכת עליך את הישועה מן ההגדה מהדברים "ונצעק אל ה' וישמע קולנו".

והנה במעשה זה יש כח לעורר הזמן ולמשוך ישועה על האדם, ואף אנו בזמן ההגדה נקבל עת עצמנו לכוון בכל כח ב"ונצעק" אל ה' לבקש מהקב"ה כל אחד ואחד את צרת ליבו שיושיע אותנו הקב"ה ויגאלנו מכל צרותינו, ואין אחד מעם ישראל אשר אין לו צרה ויכון בליבו ואין אחד שלא צריך ישועה ורחמים מהקב"ה.

ולכן נקבל על עצמנו מפה ולהבא כאשר מגיעים ונצעק וכו' לכוון ולבקש את כל בקשתנו מהקב"ה.

**עַד שְׁבָאוֹ תִלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם רְבוּתֵינוּ,
הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית**

**הָאָדָם צָרִיךְ לְהַעֲלוֹת אֶת עֲצֻמוֹ מֵאֲמוּנָה
שֶׁל שְׁמִיעָה לְאֲמוּנָה שֶׁל רֵאִיָּה**

אומרת לנו ההגדה של פסח שהיו כל התנאים יושבים ולומדים עד שבאו התלמידים שלהם ואמרו להם הגיע זמן קריאת שמע בלילה ובבוקר, בלילה זה זמן של חושך ובבוקר זה זמן של אור. יש זמן של חושך שצריך לחזק את עצמנו באמונה כשלא רואים כלום רק שומעים, ויש זמן של אור שגם רואים. התלמידים באו ואמרו לרבותיהם, רבותינו עבדנו כל הלילה עם השיעורים שלכם והקדושה שלכם, הגענו לדרגה מק"ש שרק שומעים ולא רואים לדרגה של ק"ש של שחרית שרואים את הקולות. האמונה שלנו היא לא אמונה של שמיעה.

נעבוד על עצמנו שהאמונה שלנו תעלה ותהיה משמיעה לראיה, משמיעה ששמענו ואולי כן אולי לא, לראיה שרואים בתמימות את דרך השם ועבודת השם. הדור קשה והמלחמה קשה, היצר הרע קשה והספקות גדולות והשטן מקטרג בכל מקום, זה זמן של בלבול גדול בעם ישראל, אבל אנחנו נעבוד על עצמנו עבודה קשה ביותר להיות המיוחדים שבכולם

והטובים שבכולם עם ראייה של ממש. עם ישראל הגיעו לאמונה של "נעשה ונשמע" עם ראייה ברורה של הדברים. מתי שהאדם רואה בראיה גמורה כל הדברים מסתדרים לו, גם אם היום לא הכל נוח ולא הכל טוב, יבוא יום שהכל יהיה בהיר וברור, מתוקן ומסודר עם ראייה גדולה.

אֶחָד חָכֵם וְאֶחָד רָשָׁע וְאֶחָד תָּם וְאֶחָד שְׂאִינוּ יוֹדְעַ לְשִׂאוֹל

**ארבעת הבנים שבהגדה הם כנגד
הארבעה שנכנסו לפרדס**

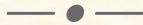
צריך להבין מה עומק המעשה הזה שהתנאים הגדולים שרבי עקיבא בתקופות מסוימות היה תלמיד שלהם, למה הם באים לבני ברק להיות מסובים אצל רבי עקיבא בפסח, הרי הוא תלמיד שלהם? ועוד אפשר לשאול מה הפירוש שישבו אצלו עד קריאת שמע?

הגמרא אומרת (סנהדרין לב:): אדם שהולך לשייבה ילך אחרי רבי אליעזר שהיה גר בלוד, אחרי רבי יהושע שהיה בפקיעין, אחרי רבן יוחנן בן זכאי שהיה גר בברור חיל, ואחרי רבי עקיבא לבני ברק. כל אחד ילך אחרי הרב שלו היכן שהוא גר, רבי עקיבא היה

תלמיד שלהם, התלמיד הולך לרב ולא הרב הולך לתלמיד, אם כך למה הרבנים באו אליו ולא הוא הלך אליהם?

אלא אולי אפשר בדחילו ורחימו לפרש ולומר יסוד מפחיד, אנחנו רואים בהגדה של פסח פְּנִיָּד אַרְבַּעַה בְּנִים דְּבָרָה תוֹרָה אֶחָד חֶכֶם, וְאֶחָד רִשָּׁע, וְאֶחָד תָּם, וְאֶחָד שְׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשִׂאוֹל. הגמרא מספרת (הגיגה יד:) לנו סיפור מפחיד שארבעה תנאים גדולים רבי עקיבא, אלישע בן אבויה - אחר, בן עזאי ובן זומא נכנסו לפרדס, התעלו עד שהגיעו לדרגות גבוהות ביותר. אחר - אלישע בן אבויה קיצץ בנטיעות וכפר בקב"ה, רבי עקיבא נכנס שלם ויצא שלם, בן עזאי מת ובן זומא איבד את דעתו והשתגע, אלו הארבעה שנכנסו לפרדס.

על פי זה אולי אפשר לבאר ולומר שהארבעה האלו הם כנגד ארבעה בנינים, חכם זה רבי עקיבא שנכנס לפרדס ויצא שלם, רשע זה אלישע בן אבויה שנכנס לפרדס וקיצץ בנטיעות, תם זה בן עזאי שמת, ושאינו יודע לשאול זה בן זומא שאיבד את דעתו. התנאים הגדולים, הרבנים של רבי עקיבא רצו לדעת מה היה בפרדס, מה היה ואיך היה בשמיים מתי שנכנסו לפרדס, לכן באו לבית של רבי עקיבא שהוא ילמד אותם ויגיד להם.

רְשַׁע מָה הוּא אוֹמֵר - "מָה הָעֵבֶדָה הַזֹּאת לָכֶם?"

מצוות שעושים ללא עמל מאבדים את הטעם במצווה

יש תבלין מיוחד שנקרא עמל ויגיעה ומסירות נפש, אם עמלים ויגעים ומוסרים נפש, יש את הטעם הזה את התבלין באוכל שנהיה קדוש ומיוחד. המצה שלפני שלושים שנה היא לא כמו של היום, אולי היא יותר משוכללת היום אבל חסר לה את התבלין המיוחד של המסירות נפש. האוכל של פסח לפני שלושים שנה הוא לא כמו של היום, כי אין בו את הטעם הזה שהיה לפני שלושים שנה.

זו השאלה של הרשע "מָה הָעֵבֶדָה הַזֹּאת לָכֶם?" אתם יכולים לקנות מצה בחנות, בשביל מה העבודה? אתם יכולים לקנות יין בחנות בשביל מה העבודה? אם כך איך היום מחזירים את העבודה הזו ונחזיר את הטעם למצוות ולמעשים הטובים, את הטעם לפסח, לסוכות ולחנוכה?

היום אין לנו את הטעם והעבודה שפעם עבדנו לפסח במסירות גדולה, לעבוד ולשחוט את הכבש, להכין את המצות, לעמול עמל גדול שלא קיים היום בעשיית המצות, בהכנת היין והאוכל לחג, העולם הזה השתנה. אבל העמל הזה עדיין קיים בקמחא

דפסחא, מתי שאנחנו נעמול בקמחא דפסחא וכל אחד יחדיר בילדים שלו ובנכדים שלו ובבני משפחתו שהוא מכין קמחא דפסחא לעניים והוא אישית דואג לעניים, והבית יהיה מלא בארגזים שהוא מכין למשפחות, בזה הוא קיים את מה העבדה הזאת לכם, את התבלין שחסר בערב פסח ושם את התבלין אצל המשפחה שלו.

אַרְמֵי אֲבָד אָבִי

הרשעים יעשו הכל כדי שכוח התורה והצדיקים לא ירבה בעולם

כתוב בהגדה אַרְמֵי אֲבָד אָבִי וַיֵּרֵד מִצְרַיִמָּה, התורה הקדושה מספרת לנו על לבן הארמי שיעקב היה עובד אצלו וירד מצריימה. אם נסתכל על לבן שהיה רשע גדול, נראה שהוא לוקח את הבנות שלו רחל ולאה ונותן להם להתחתן עם יעקב אבינו, ולפי מאן דאמר אחד גם בלהה וזלפה היו הבנות הקטנות שלו ולבן נתן אותן שפחות לשתי בנות הגדולות, נקשה למה לבן הרשע הגדול ששונא תורה ושונא צדיקים נותן את הבנות שלו ליעקב אבינו, שהבנות שלו יהיו צדיקות?

אלא חשבנו לפרש ולומר כך, לבן היה רשע גדול והוא ידע שהבנות שלו צדיקות כ"כ שעם מי שיתחתנו הן יהפכו לצדיק. אמר לבן, יעקב אבינו צדיק ואי אפשר לעשות אותו רשע, לפחות שיתחתנו עם יעקב והוא יהיה צדיק ולא יעשו שתי משפחות נוספות של צדיקים.

לכן נאמר על לבן אַרְמֵי אֵבֶד אָבִי שֶׁהִיָּה מוֹכֵן לֵאבֹד את בנותיו שיתחתנו עם יעקב אבינו ע"פ דרכו, כי כך או כך יצאו מהם צדיקים אז לפחות שיהיה צדיק אחד מהם ושלא יהיו עוד שתי משפחות של צדיקים חדשות.

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאֹד מְאֹד

הנס הגדול בילודת בני ישראל במצרים

מובא בהגדה בזמן שבני ישראל היו במצרים "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאֹד מְאֹד" (שמות א, ז) היה להם נס גדול, כל אשה זמן ההריון שלה הוא תשעה חודשים מלאים ובארץ מצרים אומרים חז"ל שזמן ההריון היה שבעה חודשים וכל אשה הייתה יולדת בכל לידה שישה ילדים בכל כרס. התורה הקדושה אומרת שלא היו יולדים שישה ילדים והיו

מחכים שנה או שנתיים שיתעברו עוד פעם, אלא היה נס שהיו גומרות ללדת שישה בכרס אחד תוך שבעה חודשים ומיד היו מתעברות שוב, וכך היו בני ישראל מתרבים "וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאֵד מְאֹד" שהייתה ילודה גדולה שישה ילדים בכרס אחד בשבעה חודשים.

וְאֶעֱבֹר עָלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ,
וְאֶמַּר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי וְאֶמַּר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי

הגדולה של האדם שמשתוקק ומחייב
עצמו לקיים מצוות על אף שפטור מהן

אומרים בהגדה "וְאֶמַּר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי וְאֶמַּר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי" (יחזקאל טו, 1) פעמיים בְּדַמֶּיךָ חַיִּי, פעם אחת של דם הפסח ופעם שניה של דם הברית. ואז הקב"ה בכבודו ובעצמו עבר מבית לבית במכת בכורות, בית שהיה בו דם הפסח ודם הברית על המשקוף, הקב"ה דילג על הבית. בית שלא היה בו את הדם הקב"ה היכה כל בכור בארץ מצרים, וכך היה בשעה שבני ישראל נגאלו מארץ מצרים.

לשבט לוי שעשו כבר ברית מילה, לא היה להם את דם הברית לשים על המשקוף, רק את דם הפסח. אבל משה ואהרון שהייתה להם דבקות גדולה בקב"ה ולא רצו להפסיד את המצווה לשים את הדם במשקוף,

הלכו לבני ישראל שעשו ברית מילה ולקחו טיפת דם מהברית מילה של עם ישראל וערבבו את זה יחד עם הדם של קורבן הפסח שלהם. וזה "כֵּן עָשׂוּ" שגם משה ואהרון גם עשו כך וערבבו את דם הפסח עם דם הברית ואז היה להם וְאָמַר לָךְ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי וְאָמַר לָךְ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי דם הפסח ודם המילה.

פה רואים השתוקקות של צדיקים, יש אנשים שפטורים מאיזה מצווה או שכבר קיימו אותה, הם לא צריכים לעשות אותה. אבל הצדיקים שאוהבים את השם אהבה גדולה לא מוותרים ולא מחפשים את הפטור מהמצוה, אלא הם מחפשים את החיוב של המצוה, הם רודפים ומחפשים איך כן לעשות את המצוה ולקיים אותה.

וזו הגדולה של האדם, גם כשפטור מהמצוה הוא הולך ומחפש איך לעשות את המצוה. משה ואהרון לא היו צריכים לשים את הברית יחד עם דם הפסח כי כבר עשו ברית מילה, אבל בכל מקרה הלכו לחפש דם מילה של יהודים אחרים ושמו במשקוף דם המילה ודם הפסח. וזה פירוש הפס' "כִּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וְאֶהְרֹן כֵּן עָשׂוּ" שגם הלכו ולקחו את דם המילה וערבבו בדם הפסח ושמו במשקוף.

**וִירְעוּ אֶתְנֵנוּ הַמְצַרִּים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר הִבֵּה
נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה**

**מתי שהקב"ה רוצה דבר גם עצות של
החכמים לא עוזרות ומצליחות**

אומרים רבותינו הקדושים (סוטה יא.) ששלושה היו בעצת הבה נתחכמה לו שיעצו לפרעה את אותה עצה, בלעם בן בעור, איוב ויתרו. אומרים רבותינו הקדושים שעיקר העצה להתחכם לבני ישראל נתן בלעם בן בעור, איוב שתק ויתרו ברח. בלעם שנתן את העצה נענש ומת בחרב, איוב ששתק נענש בייסורים, יתרו שברח זכה שמבני בניו ישבו בלשכת הגזית.

נסתכל על שלושה היועצים האלה נראה שבלעם היה בעל גאוה גדול, היה יודע לקלל את הקללות הקשות ביותר והקללות שלו היו חזקות ונתפסות, איש מסוכן ביותר. יתרו היה אדם שנלחם על הדעות, עומד ומתווכח על שלו. איוב היה אדם רחמן גדול כמו שרבותינו אומרים שהיה מרחם על הנשים המסכנות וכל אישה מסכנה שהיה פוגש היה מבקש להתחתן איתה, ואז היו אומרים שאיוב האדם החשוב ביותר רצה להתחתן עם אשה זו וכולם היו רוצים להתחתן איתה.

אם כך שלושה יועצים אחד בעל גאוה, אחד רחמן ואחד עקשן ועומד על שלו, פה פרעה שואל

עצה את שלושתם, בלעם שהיה מתאים לו לומר אל תפחד פרעה, תשאיר אותם ואם תהיה בעיה אני אקלל אותם והם ימותו ויענשו, אומר הבה נתחכמה לו נעשה להם דברים בתחכום. יתרו שהיה מתאים לו לעמוד ולהתווכח עם פרעה, לעמוד על שלו ולא לעשות את הדברים הקשים שבלעם מייעץ לו, ברח. איוב שהיה מתאים לו ולומר את דעתו בתור רחמן, שתק.

וואים פה מתי שהקב"ה רוצה לעשות דבר, כל הדברים נהיים ההיפך מהטבע ואף עניין לא עומד ליד הדבר הזה. לכן אנשים שכל היום חושבים מחשבות ואומרים נעשה כך ונעשה כך, צריכים לדעת מה שהקב"ה רוצה שיהיה "וְעֵצַת ה' היא תְּקוּם" (משלי יט, כא) זה מה שיהיה וזה מה שיצא, לא תעזור אף מחשבה ואף דעה ועצה לא יעזרו ליד דברים של הקב"ה. בלעם הרשע עם הכוח של הקללה נותן עצה של תחכום, כי הוא לא סומך על הקללה שלו, יתרו שהיה צריך לעמוד ולהתווכח בורח. איוב שהיה מתאים לו לעמוד ולשכנע את פרעה שותק, כי מתי שיש לקב"ה דרך שבה הוא רוצה, כל החכמים וכל העצות והדברים, כלום לא תופס וכלום לא מחזיק מעמד.

לכן האדם צריך לחיות כל חייו עם אמונה חזקה בקב"ה, עם בטחון גדול בקב"ה ולדעת שעצת ה'

היא תקום והרבה שלוחים למקום ולא יפחד מאף עניין. כמה שיש לו בטחון בקב"ה, בסוף כל הדברים מסתדרים לאדם על הצד הטוב ביותר. זה חג של אמונה ובטחון, ימים של אמונה גדולה בקב"ה ולא משנה מה ואיך הטבע עושה ומה השכל אומר, מתי שיש אמונה חזקה בקב"ה אף דבר שבדרך טבע לא עומד ליד הדברים של הקב"ה.

וַיֵּאָנְחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבוּדָה וַיִּזְעְקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם אֶל הָאֱלֹהִים

**הרגשת חסרון וכאב אצל האדם היא
תחילת הטוב שלו**

כתוב בהגדה וַיֵּאָנְחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבוּדָה וַיִּזְעְקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם אֶל הָאֱלֹהִים, אז חשבנו להקשות ולומר מה הפירוש וַיֵּאָנְחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ואחרי כן מיד וַיִּזְעְקוּ? אז חשבנו לומר יסוד גדול, מתי שבן אדם משותק ונמצא בבית חולים, כמה שיכאיבו לו זה לא כואב לו, יעשו לו זריקות או יעשו לו ניתוחים הגוף משותק הוא לא מרגיש כלום, הגוף מרגיש מתי שהשיתוק עובר. אותו דבר בן אדם, מתי שיש לו בעיות ככל שלוחצים אותו ויעשו לו לא טוב, הוא לא מרגיש כי הוא כבר

בתוך בעיות אבל מתי שהאדם מתחיל להשתחרר מהבעיות אז הוא מרגיש את הכאב.

בני ישראל כל עוד שעבדו במצרים, היו בתוך בעיות ולא הרגישו את הכאב. מתי שהפסיק הלחץ על בני ישראל אז ויאנחו ואח"כ ויזעקו. מתי שהיו בתוך השעבוד, הצרות והבעיות לא הרגישו כלום. האדם צריך לדעת מתי שהוא נמצא בבעיות הוא לא מרגיש כלום, אבל איך שמתחילה קצת מנוחת הנפש ומשתחררים הדברים, מתחילים לכאוב לו דברים. לכן מתי שמתחיל לכאוב לאדם דברים, שידע שהתחיל גם להשתפר והתחיל להיות אצלו טוב. מתי שהאדם מרגיש חסרון וכאב זה אומר שהשיתוק עבר, זה שהאדם מרגיש כאב זה תחילת הטוב שלו.

